

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«СЕНСОРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ
ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР»**

Виконала: студентка II курсу,
групи DO1-M22
спеціальності 012 Дошкільна освіта
Гучик Юлія Миколаївна

Керівник: **Пукас І.Л.**,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії та
методик дошкільної освіти

Рецензент: **Бахмат Н.В.**,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та
методик початкової освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР.....	7
1.1 Стан дослідження проблеми сенсорного виховання дітей раннього віку в психолого-педагогічній літературі.....	7
1.2 Вікові особливості сенсорного розвитку та виховання дітей раннього віку	14
1.3 Роль дидактичних ігор та вправ у сенсорному вихованні дітей раннього віку в умовах закладу дошкільної освіти	21
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СЕНСОРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР	27
2.1 Педагогічні умови використання дидактичних ігор у процесі сенсорного виховання дітей раннього віку.....	27
2.2 Організація та методика проведення дослідно-експериментальної роботи	42
2.3 Аналіз результатів експериментального дослідження	48
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ	70

ВСТУП

Одним із головних завдань сучасної педагогіки є необхідність не просто навчити дитину чогось, а допомогти їй навчитися робити щось самостійно, без допомоги дорослого. Відповідно, однією з основних вимог сучасної дошкільної освіти є створення умов для своєчасного повноцінного фізичного, психічного та духовного розвитку кожної дитини.

У контексті дошкільної освіти здійснення психолого-педагогічного впливу через внутрішній світ дитини раннього віку, у тому числі засобами дидактичних ігор, є концептуально важливим. Першими кроками до внутрішнього світу дитини 2–3 років є позитивні емоційні переживання, що за умови цілеспрямованого та продуманого виховного процесу перетворюються на вищий продукт культурно-емоційного розвитку особистості – почуття, що є стійким ставленням до певних явищ дійсності.

У дітей раннього віку збагачується зміст емоцій, відбувається раціоналізація почуттів, вони стають стійкішими та глибшими, формуються вищі почуття. Специфіку емоцій протягом раннього періоду дитинства обумовлюють зміни діяльності дитини, ускладнення її відносин із навколишнім світом. Для забезпечення повноцінної життєдіяльності та нормального психічного розвитку емоційне благополуччя є надзвичайно важливим. Виникнення емоцій у цей період пов'язане з певними подіями в житті дитини, людьми чи явищами, які її оточують. Пізнаючи світ, дитини раннього віку переживає все, із чим зустрічається: задоволення, обурення, радість, горе, захоплення.

Розумова діяльність, в свою чергу, виражається в здатності дитини розмірковувати, порівнювати, робити певні узагальнення, обчислювати, класифікувати, упорядковувати висловлювання, висувати елементарні гіпотези на основі власного сенсорного досвіду. Для того щоб правильно та

ефективно організувати роботу, зокрема з сенсорного виховання, необхідно знати основи сенсорного розвитку дітей.

Дитина пізнає предметний світ, а також явища природи, події суспільного життя, які є доступними для спостереження. Опираючись на наукові дослідження відомих педагогів і психологів, можна зазначити, що без сенсорного виховання сприйняття дітей довго залишається поверховим, хаотичним і не створює необхідної основи для загального розумового розвитку, різних видів діяльності, повноцінного засвоєння знань та навичок.

Саме тому, сенсорний розвиток дитини – це розвиток її сприйняття та формування уявлень про зовнішні властивості предметів; їх форми, колір, розмір, положення в просторі, а також аромати, смак тощо. Значення сенсорного виховання в ранньому віці важко переоцінити. Оскільки саме цей вік є найбільш сензитивним для вдосконалення діяльності органів відчуттів, накопичення уявлень про навколишній світ. Видатні зарубіжні вчені в галузі дошкільної освіти (Ф. Фребель, М. Монтесорі), а також відомі представники вітчизняної дошкільної педагогіки та психології (О. Тихєєва, О. Запорожець, А. Усова та ін.) справедливо вважають, що сенсорне виховання, яке спрямоване на забезпечення повноцінного сенсорного розвитку, є однією із базових вмінь дитини раннього віку.

Успішність розумового, фізичного, естетичного виховання значною мірою залежить від рівня сенсорного розвитку дітей, тобто від того, наскільки досконало дитина чує, бачить, відчуває навколишнє. Дослідженням цієї проблеми займалися такі видатні педагоги і психологи, як Ш. Абдуллаєва, З. Богуславська, Л. Венгер, А. Запорожець, В. Зінченко, Н. Карпінська, А. Катаєва, А. Усова та інші.

Таким чином, аналізуючи значення сенсорного виховання як базової компетентності у становленні всебічно розвиненої особистості, можемо зазначити, що сенсорне виховання сприяє збагаченню особистості дитини через безпосереднє спілкування з природою, з явищами суспільного життя, зі

світом речей, що створені руками людини. Актуальність дослідження процесу сенсорного виховання дітей раннього віку визначається недостатньою увагою до цієї складової їх загального психо-фізичного розвитку в системі дошкільного виховання. Проблема нашого дослідження полягає в недостатньому використанні потенціалу дидактичної гри, як одного із засобів сенсорного виховання у дітей раннього віку. Розв'язання даної проблеми зумовило вибір теми нашого дослідження: **«Сенсорне виховання дітей раннього віку засобами дидактичних ігор»**.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов використання дидактичних ігор у сенсорному вихованні дітей раннього віку.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукової літератури щодо стану досліджуваної проблеми.
2. З'ясувати роль дидактичних ігор у сенсорному вихованні дітей раннього віку.
3. Експериментально перевірити ефективність педагогічних умов використання дидактичних ігор у процесі сенсорного виховання дітей раннього віку.

Об'єкт дослідження: сенсорний розвиток дітей раннього віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження: педагогічні умови використання дидактичних ігор у процесі сенсорного виховання дітей раннього віку.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, систематизація, конкретизація з метою уточнення змісту основних робочих понять, розроблення критеріїв і показників розвитку досліджуваного явища; емпіричні: діагностичні (спостереження, бесіда, проєктивна методика, гра, опитування); педагогічний експеримент

(констатувальний, формувальний, контрольний); статистичні: методи кількісної та якісної обробки результатів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що його результати можуть бути використані у практиці вихователями закладу дошкільної освіти №17 «Світлячок» Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області під час роботи з дітьми раннього віку р та при розробці занять, методичних рекомендацій означеного спрямування.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри теорії та методик дошкільної освіти та доповідалися на конференціях та семінарах різних рівнів.

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 2 наукових публікаціях.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи 84 сторінки. Основний текст дослідження викладено на 62 сторінках.

ВИСНОВКИ

Здійснений теоретичний аналіз наукової літератури в розрізі досліджуваного феномену дозволив з'ясувати, що сенсорне виховання – це цілеспрямоване удосконалення, розвиток у дітей сукупності сенсорних процесів (відчуття, сприйняття і уявлення), формування уявлень про зовнішні властивості предметів: їх форму, колір, величину. Концептуальним вважаємо визначення сенсорних еталонів – уявлень, які склалися в суспільстві про основні якості предметів. Поступове ознайомлення дітей з різними видами сенсорних еталонів та їх систематизація – одне з надважливих завдань сенсорного виховання в ранньому віці. Його основою має слугувати організація дорослими (педагогами й батьками) дій дітей з обстеження та запам'ятовування основних різновидів кожної властивості, що здійснюється, передусім, у процесі їх провідної діяльності – гри. Так дитина паралельно засвоює слова, що означають основні різновиди властивостей предметів, а слово-назва закріплює сенсорний еталон, дає змогу точніше й усвідомленіше його застосовувати. Але це можливо за умови, що слова-назви вводяться на основі власних дій дитини з обстеження та використання відповідних еталонів, чому беззаперечно сприяє використання дидактичної гри у сенсорному вихованні дітей раннього віку.

З'ясовано роль дидактичних ігор у сенсорному вихованні дітей раннього віку. Гра – це особливий вид діяльності дошкільника, що завжди носить творчий характер. Дитину приваблює в дидактичній грі не повчальний характер, а можливість проявити активність, виконати ігрову дію, домогтися результату. Можливість навчати маленьких дітей за допомогою активної, цікавої для них діяльності – відмінна особливість дидактичних ігор. Дидактичні ігри можуть проводитися поза заняттям або бути складовою частиною занять, але головна їх функція залишається незмінною: вони навчають і закріплюють знання дітей раннього віку в

ігровій формі. Дидактичні ігри та вправи для дітей доцільно проводити послідовно, систематично, відмежовуючи завдання, що передбачають роботу з різними властивостями предметів. У напрямі сенсорного виховання дітей раннього віку дидактичні ігри й вправи покликані удосконалити сприйняття дитиною характерних ознак предметів.

Доведено ефективність низки педагогічних умов використання дидактичних ігор у процесі сенсорного виховання дітей раннього віку, зокрема, наступних: забезпечення взаємозв'язку навчальної та ігрової діяльності у процесі сенсорного виховання дітей раннього віку; реалізація структурних складових дидактичної гри під час сенсорного виховання відповідно до вікових показників розвитку дітей дошкільного віку; системність та систематичність використання дидактичних ігор; застосування дидактичних ігор у позанавчальний час.

Грунтуючись на результатах діагностики, яка продемонструвала незначну кількість дітей з високим рівнем сенсорного виховання (20% респондентів), і значну кількість дітей з низьким рівнем сенсорного виховання (50% респондентів), був зроблений висновок про необхідність проведення подальшої роботи і впровадження педагогічних умов для вдосконалення процесу сенсорного виховання дітей раннього віку за допомогою дидактичних ігор, спрямованих на поліпшення засвоєння знань про властивості предметів.

Отже, в результаті проведеної роботи з дітьми раннього віку якісно покращились кількісні показники рівня їх сенсорного виховання. Узагальнено, що процес сенсорного виховання дітей раннього віку відбувається ефективно при дотриманні запропонованих педагогічних умов та використанні відповідної системи дидактичних ігор і вправ на заняттях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти України (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція: Науковий керівник: Піроженко Т.О., доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України; Авторська група: Байєр О.М., Безсонова О.К., Брежнєва О.Г., Гавриш Н.В., Загородня Л.П., Косенчук О.Г., Корнєєва О.Л., Лисенко Г.М., Левінець Н.В., Машовець М.А., Мордоус І.О., Нерянова С.І., Піроженко Т.О., Половіна О.А., Рейпольська О.Д., Шевчук А.С.. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>.
2. Бєх І.Д. Виховання особистості : *підручник*. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
3. Белєнька Г.В. Загальні підходи до формування професійної компетентності у фахівців спеціальності «Дошкільне виховання» в умовах ступеневої системи освіти. Проблеми вищої педагогічної освіти у світлі рішень II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. К. НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. С. 67–70.
4. Белєнька Г.В. Вихователь дітей дошкільного віку : становлення фахівця в умовах навчання : *монографія*. Київ: Світич, 2006. 304 с.
5. Біла І.М. Актуальні проблеми гри дошкільника : навч.-метод. комплекс. Кам'янець-Подільський, 2008. 48 с.
6. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». Тернопіль: «Мандрівець», 2017. 256 с.
7. Богуш А.М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Київ : Слово, 2014. 304 с.
8. Ватаманюк Г.П. Музика в країні Дошкілля : *навч.-метод. посіб.* Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. 260 с.

9. Вікова та педагогічна психологія / О.В. Скрипченко, Л.В. Долниська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. С. 40–61.
10. Вознесенська О.Л., Сидоркіна М.Ю. Творча взаємодія з дитиною : методичні рекомендації. Київ : Міленіум, 2009. 65 с.
11. Газіна І.О. Методика формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку : *навчально-методичний посібник*. Кам'янець-Подільський : Видавець Панькова А.С., 2021. 384 с.
12. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко; гол. ред. С. Головка. Київ : Либідь, 1997. 374 с.
13. Гордійчук М.С., Бабюк Т.Й., Пукас І.Л. Етнографія дитинства : *навчально-методичний посібник*. Кам'янець-Подільський : Друк-Сервіс, 2018. 96 с.
14. Гра дошкільника : теорія і практика. Дайджест 5 / Упор. Г.І. Григоренко. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС», 2007. 196 с.
15. Гураш Л. Раннє дитинство: специфіка, особливості. *Дошкільне виховання*. 2002. №1. С. 24–25.
16. Демчик К.І. Основи образотворчого мистецтва з методикою керівництва зображувальною діяльністю дітей. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. 128 с.
17. Дитина : Програма виховання і навчання дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту: О. В. Огнев'юк, К. І. Волинець; наук. кер. програмою: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко, Н. В. Кудикіна; авт кол.: [Г. В. Беленька, Е. В. Белкіна, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець-Білоskalенко, С. А. Васильєва, М. С. Вашуленко та ін.] / Мін. осв. і наук., мол. та спорту України, Головн. упр. осв. і наук. викон. орг. Київміськради (КМДА), Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. 3-є вид., доопр. та доп. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. 492 с.

18. Дмітрієва В. Методика раннього розвитку Марії Монтессорі. Від 6-ти місяців до 6-ти років / перекл. А. Сіненко. Київ : Форс Україна, 2019. 224 с.
19. Дошкільна педагогічна психологія / за ред. Д. Ф. Ніколенка. Київ : «Вища школа», 2007. 294 с.
20. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія (курс лекцій і практикум): *навчальний посібник*. Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О., 2006. 320 с. 86
21. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
22. Жижко Т. Ігрові методи навчання – передумова інтелектуального розвитку особистості. Рідна школа. 2002. № 6. С. 72–73.
23. Жічкіна А. Значущість гри в розвитку людини. *Дошкільне виховання*. 2002. № 4. С. 2-6.
24. Ігрова діяльність дошкільника : молодший дошкільний вік / Піроженко Т.О. та ін. Київ : Генеза, 2016. 88 с.
25. Індивідуалізація виховання дошкільника : *навч. посіб.* Київ : Педагогічна думка, 2007. 150 с.
26. Інноваційні педагогічні технології : *навч. посіб.* / І.М. Дичківська. Київ: Академвидав, 2004. 351 с.
27. Калуська Л.В. Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей раннього віку «Соняшник» : *комплексна програма*. Тернопіль : Мандрівець, 2014. 88 с.
28. Каньоса Н. Г. Теорія та методика співпраці дитячих навчальних закладів з родинами : *навч.-метод. посібник* / укладач Н.Г. Каньоса. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2015. 116 с.
29. Каньоса Н.Г., Бабюк Т.Й., Пукас І.Л. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку : *навч.-метод. посібник* / авт.-упор.

Н.Г. Каньоса, Т.Й. Бабюк, І.Л. Пукас, Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2021. 268 с.

30. Каньоса Н.Г., Олійник О.М. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку: *навч.-метод. посібник* / авт.-упор. Н.Г. Каньоса, О.М. Олійник. Методика виховання та розвитку дітей раннього віку. Київ: Міленіум, 2018. 98 с.

31. Кірсанова І.Ф. Організація режимних процесів у ДНЗ. Харків : Вид.група «Основа», 2010. с.

32. Кононко О.Л. Психолого-педагогічні аспекти розвитку дитини раннього віку : *навч. посіб.* Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. 255 с.

33. Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку / Національна академія педагогічних наук України. Київ : ФОП Ференець В.Б., 2020. 44 с.

34. Колір. Форма. Величина. Число : для кожної дитини, родини, вихователя, вчителя / Л.В. Артемова. Київ : Томіріс, 2017. 176 с.

35. Лохвицька Л. Розвивальне предметне середовище в дошкільних навчальних закладах : *навч.-метод. посіб.* : схвалено для використ. В дошкільних навч. закл. Київ. : Редакція газет з дошкільної та початкової освіти, 2013. 77 с.

36. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти 2021р.) URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/815/81519/6050be86b4f68482865820.pdf>

37. Мусевич В. С. Феномени сенсорного розвитку дітей: підручник для студ. вузів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2014. 210 с.

38. Олійник Л. М. Формування уявлень про властивості і співвідношення предметів у дітей раннього віку: *дис. на здобуття наук. ступеня кандидата пед. наук*: 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Олійник Лія Миколаївна. Київ, 2005. 209 с.

39. Організація роботи з дітьми раннього віку / уклад. Л.А. Швайка, Г.В. Гаркуша; іл. Н.В. Кридченко. Харків : Основа, 2009. 223 с.

40. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : *навч.-метод. посіб.* / за ред. Г.С. Тарасенко. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 320 с.

41. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку / 2-ге вид., зі зм. та доп. / авт.-упор. А. П. Бурова. Тернопіль: Мандрівець, 2013. 296 с.

42. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: *навч. посіб.* Київ: Академвидав, 2008. 432 с.

43. Планування освітньо-виховної роботи в ДНЗ : молодший дошкільний вік. Тернопіль; Харків : Ранок, 2014. 280 с.

44. Плохій З.П. Виховання екологічної культури дошкільників: *методичний посібник*. Київ: Редакція журналу «Дошкільне виховання», 2002. 173 с.

45. Половенко О. Л. Заняття по сенсорному вихованню (з дітьми раннього віку): *посібник для вихователів дит. садка*. Київ: Знання, 2013. 96 с.

46. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / Т. І. Поніманська. Київ : «Академ-видав», 2006. 456 с.

47. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : *підручник*. 3-тє вид., випр. Київ : Академвидав, 2015. 448 с.

48. Програма розвитку дітей від пренатального періоду до трьох років «Оберіг». Тернопіль : Мандрівець, 2014. 160 с.

49. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільля» (за ред. О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін.) Тернопіль: Мандрівець, 2013. 264 с.

50. Програми розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>

51. Пукас І.Л. Основи саморозвитку професійної компетентності майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти : *монографія*. Київ: Вид-во «Центр учбової літератури», 2021. 134 с.

52. Пукас І.Л. Особливості адаптації дітей раннього віку до умов закладу дошкільної освіти. *Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії*: зб. матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради; [відпов. секр. І.Л. Пукас]. Київ : Центр учбової літератури, 2019. С. 324–328.

53. Ранній розвиток дитини – право кожного: зб. матеріалів Всеукраїнського форуму (м. Київ, 20 квітня 2019 р.) / Міністерство освіти і науки України, Національний еколого-натуралістичний центр. Київ : НЕНЦ, 2019. 123 с.

54. Ранній розвиток дитини : огляд найбільш відомих методик. URL: <https://lviv.dityvmisti.ua/blog/6035-rannii-rozvytok-dytyny-ogliad-naibilsh-vidomykh-metodyk/>

55. Рогальська Н. В. Педагогіка дітей раннього віку : *навч.-метод. посібник*. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2015. 150 с.

56. Розвиваємо, навчаємо, виховуємо дитину третього року життя: *методичний посібник* / Кузьмук Л.І. та ін.; за ред. Т.І. Поніманської. Київ: Вид. дім «Слово», 2013. 568 с.

57. Сенсорний розвиток дошкільнят. Ранній вік / М. Л. Кривоніс, О. Л. Дроботій. Харків : Вид-во «Ранок», 2015. 192 с.

58. Сухарева Л. С. Піклуємось разом з батьками. Робота з батьками дошкільників. Харків : Вид. група «Основа» : «Тріада», 2008. 128 с.

59. Шийко Е. Розвиток пізнавальної сфери на третьому році життя. *Дошкільне виховання*. 2000. № 9. С. 14–17.

60. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років/ О.П. Аксьонова, А.М. Аніщук, Л.В. Артемова [та ін.]; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.